
ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ОТНОСНО ОБИДАТА И КЛЕВЕТАТА

Принципи за свобода на изразяване и
защита на доброто име

СЕРИЯ “МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ”

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	3
ПРЕАМБЮЛ	4
ЧАСТ 1 ОБЩИ ПРИНЦИПИ	5
Принцип 1: СВОБОДА НА МНЕНИЕ, ИЗРАЗЯВАНЕ И ИНФОРМАЦИЯ	5
Принцип 1.1: Предписан от закона	5
Принцип 1.2: Защита на легитимния интерес от запазване на доброто име	6
Принцип 1.3: Необходимост в демократичното общество.....	6
Принцип 2: ЛЕГИТИМНА ЦЕЛ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО ОТНОСНО ОБИДА И КЛЕВЕТА ..	6
Принцип 3: ОБИДА И КЛЕВЕТА НА ОБЩЕСТВЕНИ ИНСТИТУЦИИ	8
ЧАСТ 2 НАКАЗАТЕЛНО ПРЕСЛЕДВАНЕ ПРИ ОБИДА И КЛЕВЕТА	9
Принцип 4: НАКАЗАТЕЛНО ПРЕСЛЕДВАНЕ ПРИ ОБИДА И КЛЕВЕТА	9
ЧАСТ 3 ГРАЖДАНСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОБИДАТА И КЛЕВЕТА	11
Принцип 5: ПРОЦЕДУРА	11
Принцип 6: ЗАЩИТА НА ИЗТОЧНИЦИТЕ.....	10
Принцип 7: ДОКАЗВАНЕ НА ИСТИННОСТТА НА ТВЪРДЕНИЕТО	12
Принцип 8: ДЪРЖАВНИ СЛУЖИТЕЛИ.....	13
Принцип 9: ОСНОВАТЕЛНО РАЗГЛАСЯВАНЕ.....	13
Принцип 10: ИЗРАЗЯВАНЕ НА МНЕНИЕ.....	14
Принцип 11: ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ ОТГОВОРНОСТ	15
Принцип 12: ОБХВАТ НА ОТГОВОРНОСТТА	16
ЧАСТ 4 СРЕДСТВА ЗА СЪДЕБНА ЗАЩИТА	16
Принцип 13: РОЛЯ НА СРЕДСТВАТА ЗА СЪДЕБНА ЗАЩИТА	17
Принцип 14: НЕМАТЕРИАЛНИ СРЕДСТВА ЗА СЪДЕБНА ЗАЩИТА	18
Принцип 15: ПАРИЧНИ ОБЕЗЩЕТЕНИЯ.....	19
Принцип 16: ВРЕМЕННИ ЗАБРАНИ.....	19
Принцип 17: ПОСТОЯННИ ЗАБРАНИ	20
Принцип 18: СЪДЕБНИ РАЗНОСКИ	19
Принцип 19: НЕДОБРОСЪВЕСТНИ ИЩЦИ.....	19
ПРИЛОЖЕНИЕ А	22

ПРЕДГОВОР

Тези Принципи определят подходящия баланс между човешкото право на свобода на изразяване, гарантирано в договорите на ООН и регионалните договори за правата на човека, както и в почти всяка национална конституция, и нуждата от защита на доброто име на човека, което е широко признато от международните договори за правата на човека и вътрешното право на държавите по света. Принципите са основани на разбирането, че свободата на изразяване трябва да бъде гарантирана в демократичното общество и може да бъде подложена само на точно определени ограничения, които целят защитата на легитимни интереси, в това число и доброто име. По-конкретно, те формират стандартите за защита на свободата на изразяване, по отношение на които правните разпоредби за защитата на доброто име, трябва да бъдат, поне в минимална степен, съобразени.¹

Тези принципи се основават на международното право и стандартите, доразвиващи практиката на държавите (рефлектирана, *inter alia*, във вътрешното право и решенията на националните съдилища), и основните принципи на правото, признати от общността на народите. Те са продукт на продължително изследване, анализиране и консултации, под патронажа на АРТИКЪЛ 19, включително няколко национални и международни семинара и работни срещи.² Финалните стъпки в този процес бяха организирането на Работна среща относно законодателството свързано с обида и клеветата, проведена от 29 февруари до 1 март 2000 година в Лондон, Великобритания и широките консултации във връзка с проекта, който се появи в резултат на тази среща.³

Обхватът на тези принципи е свързан с въпроса за постигането на подходящ баланс между свободата на изразяване и засягането на доброто име.⁴ Под добро име се има предвид уважението, с което обикновено личността се ползва сред определена общност. Тези принципи не бива да бъдат възприемани като забранителни, нито пък като установяващи ограничения по отношение на други интереси — включително в такива области като личния живот, самооценката или речта, подбуждаща омраза — които изискват отделно отношение.

АРТИКЪЛ 19, Лондон, Август 2000

¹ Нищо в тези Принципи не трябва да бъде възприемано като ограничаващо Държавата от предоставянето на по-голяма защита на правото на изразяване от посочената тук.

² В това се включват официалните изявления по повод законодателството отнасящо се до обидата, клеветата и свободата на изразяване Платформа от град Ота за действия за реформа на медийното право в Нигерия, приети от участниците в Работната среща за реформа в медийното законодателство, проведена в Ота, Нигерия от 16 до 18 март 1999, и Декларация относно принципите за свобода на изразяване и обидата и клеветата, приети от участниците на международния колоквиум по свобода на изразяване и законодателството относно обидата и клеветата, 15-17 септември 1999, Коломбо, Шри Ланка.

³ Списък с участниците в тази среща се съдържа в приложение А.

⁴ За целите на тези принципи, правото което е предназначено поне на основно ниво да установи този баланс ще бъде наречено “законодателство относно обидата и клеветата”, признавайки, че в отделните страни законите са именувани по различен начин, включително относно обида, клеветата в устна форма или клеветата в печата и *desacato*.

ПРЕАМБЮЛ

Вземайки под внимание, че в съответствие с принципите, провъзгласени в Устава на Обединените нации, доразвити във Всеобщата декларация за правата на човека, признаването на равните и неотменими права на всички човешки същества е основен фундамент за свобода, справедливост и мир;

Потвърждавайки вярата, че свободата на изразяване и свободното разпространение на информация, в това число свободното и открито обсъждане на въпросите от обществен интерес, дори когато това включва критика срещу индивидите, са от съществено значение за демократичното общество, за развитието на личността, достойнството и удовлетвореността на всеки индивид, както и за прогреса и благоденствието на обществото, и ползването на другите човешки права и основни свободи;

Имайки предвид съответните разпоредби на Всеобщата декларация за правата на човека, Международния пакт за граждански и политически права, Африканската харта за правата на човека и народите, Американската конвенция за правата на човека и Европейската конвенция за правата на човека и основни свободи, както и разпоредбите на националните конституции;

Вземайки под внимание основната необходимост от независима и безпристрастна съдебна система за опазването на правния ред и защита на правата на човека, включително и свободата на изразяване, както и нуждата от постоянно правно обучение за правата на човека, и по-специално за свободата на изразяване;

Съзнавайки важноста на доброто име за индивидите и нуждата от оказване на подходяща защита на доброто име;

Бидейки също запознати, че преобладават законодателства относно обидата и клеветата, които прекалено ограничават публичното обсъждане на въпросите от обществено значение, с факта, че правителствата оправдават съществуването на тези закони с необходимостта от защита на доброто име, и с честата злоупотребата с такива закони от страна на индивидите, които имат властнически правомощия;

Съзнавайки важноста на отрития достъп до информация и особено на правото на достъп до информацията, съхранявана от обществените институции, за насърчаване на точното представяне на фактите и ограничаването на публикациите с неверни и възможни клеветнически изявления;

Бидейки запознати с ролята на медиите за укрепването на правото на обществото на информация, за осигуряването на поле за публично обсъждане на въпросите от обществено значение и действието им като “обществено куче пазач” в помощ на насърчаването на отговорността на властта;

Признавайки важността на установените от медиите механизми за саморегулиране, които са ефективни и достъпни за осигуряване на средства за защита на доброто име и не нарушават ненужно правото на свобода на изразяване;

Желаейки да насърчат по-добро разбиране на подходящия баланс между правото на свобода на изразяване и нуждата от защита на доброто име;

*Ние*⁵ препоръчваме на националните, регионални и международни организации да предприемат необходимите стъпки в съответните им полета на действие за насърчаване на широкомащабното разгласяване, приемане и прилагане на тези Принципи:

Част 1 Общи принципи

Принцип 1: Свобода на мнение, изразяване и информация

- (a) Всеки има право на собствено мнение.
- (b) Всеки има право на свобода на изразяване, която включва свободата да търси, получава и разпространява информация и идеи от всякакъв вид, без оглед границите, устно, писмено или печатно, във формата на изкуство или по друг начин по свой избор.
- (c) При доказана необходимост, ползването на правото, посочено в алинея (b), може да бъде подложено на ограничения на определени основания, установени от международното право, включително защитата на доброто име на другите.
- (d) Всеки засегнат, пряко или непряко, от ограничаване на правото на изразяване трябва да може да оспори пред независим съд или трибунал валидността на това ограничение като засягане на конституционното право или правото на правата на човека.
- (e) Всяко прилагане на ограничение на свободата на изразяване трябва да се съпътства от адекватни предпазни мерки срещу злоупотреба, в това число право на достъп до независим съд или трибунал, като част от принципа на законността.

Принцип 1.1: Предписан от закона

Всяко ограничение на правото на изразяване или информация трябва да бъде предписано от закона. Законът трябва да е достъпен, непротиворечив и подробно и

⁵ “Ние” тук се отнася до участниците в Лондонската работна среща, за която информира препратка 3, до широкия консенсус на мненията между много по-големите групи от хора, които са взели участие в процеса на разработването на тези Принципи, както и увеличаващият се списък от хора и организации, които са ги подкрепили.

прецизно написан така, че да дава възможност на индивидите да предвидят дали определено действие е законно или не.

Принцип 1.2: Защита на легитимния интерес от запазване на доброто име

За да бъде оправдано със защитата на доброто име, всяко ограничение на изразяването или информацията трябва да има като действителна цел защитата на легитимния интерес от запазване на доброто име и доказан ефект по отношение на тази защита.⁶

Принцип 1.3: Необходимост в демократичното общество

Ограничението на свободата на изразяване или информация, в това число за защитата на доброто име на другите, не може да бъде оправдано, освен ако убедително може да бъде доказано, че това е необходимо в демократичното общество. По-точно, ограничението не е оправдано, ако:

- i. съществуват по-малко ограничителни, достъпни средства, чрез които може да бъде защитен легитимният интерес от добро име при конкретните обстоятелства; или
- ii. с оглед всички обстоятелства, ограничението не отговаря на теста за пропорционалност, тъй като ползата от защита на доброто име не превишава чувствително вредата за свободата на изразяване.

Коментар на Принцип 1

Принцип 1 е извлечен от текста на международните и конституционни гаранции за свобода на изразяване, които са автентично пресъздадени от сравнителното международно право, и Принципите от Сиракуза за ограничителните и дерогиращи разпоредби в Международния пакт за граждански и политически права.⁷ Състоящият се от три части тест за оценка на легитимността на ограниченията на свободата на изразяване, отразен в принципи от 1.1 до 1.3, или негова версия, се повтаря в повечето международни, и много национални, правни системи, по отношение свободата на изразяване.

Принцип 2: Легитимна цел на законодателството относно обида и клевета

(а) Законодателството относно обидата и клеветата е неоправдано, освен ако неговата действителна цел и доказан ефект е защитата на доброто име на индивидите - или на образувания, които имат правоспособност — срещу вреда, в това число чрез опит да се намали уважението, с което те се ползват в обществото,

⁶ Виж Принцип 2.

⁷ Тези Принципи приемат трайната приложимост на Принципите от Сиракуза, приети през май 1984 от група експерти, събрани от Международната комисия на юристите, Международната асоциация по наказателно право, Американската асоциация на Международната комисия на юристите, Урбан Морган институт по права на човека, Международния институт за изследвания по наказателно правни науки.

чрез подлагане на публично осмиване или омраза, или чрез отбягване или странене от тях.

(b) Законодателството относно обидата и клеветата е неоправдано, ако неговата цел или ефект е защита на индивиди срещу увреждането на доброто име, с което те не се ползват или не заслужават, или за защитата на “доброто име” на образувания, различни от тези, които имат правосубектност. По-конкретно, законодателството относно обида и клевета не може да бъдат оправдано, ако неговата цел или ефект е:

- i. възпрепятстване на законна критика срещу длъжностни лица или разкриването на служебни нарушения или корупция;
- ii. защита на “доброто име” на предмети, като държавни или религиозни символи, знамето и националните отличителни белези;
- iii. защита на “доброто име” на държавата или нацията, като такива;
- iv. даване възможност на индивидите да завеждат дела от името на лица, които са починали; или
- v. позволяване на индивидите да завеждат дела от името на групи, които, нямат сами правоспособност да завеждат дела.

(c) Законодателството относно обидата и клеветата не може също да бъде оправдано с това, че служи за защита на интереси, различни от доброто име, когато тези интереси, макар и да оправдават определени ограничения на правото на свобода на изразяване, могат да бъдат по-добре защитени от специално създадени за тази цел закони. По-конкретно, законодателството относно обидата и клеветата не може да бъдат оправдано с това, че помага за поддържане на обществения ред, националната сигурност, или приятелските взаимоотношения с чужди държави или правителства.

Коментар на Принцип 2

Единствената легитимна цел на законодателството относно обидата и клевета е защитата на доброто име. В същото време, в много страни по света на практика се злоупотребява със законодателството относно обидата и клевета с цел предотвратяването на открит публичен дебат и законна критика срещу нарушенията на държавните служители. Много държави имат закони, които са създадени за опазване на честта на определени предмети, в това число национални или религиозни символи. Доколкото предметът като такъв не може да притежава добро име, тези закони не могат да обслужват легитимна цел.

Коментар на Принцип 2 (продължение)

Вредата от неоснователно засягане на доброто име на някого е пряка и лична по своята природа. За разлика от собствеността, тук не става дума за интерес, който може да бъде наследен; интересите, които роднините могат да имат по отношение на доброто име на починал човек, са коренно различни от този на живия човек по отношение на неговото собствено добро име. Освен това, може лесно да бъде злоупотребено с правото на иск срещу оклеветяване на доброто име на починали лица и би могло да се попречи на свободния и открит дебат по отношение на историческите събития.

Групи, които не са признати от правото, нямат индивидуално добро име в разумния смисъл на това понятие. Поради тази причина, законодателството относно обидата и клеветата, което цели защитата на доброто име на такива групи, не може да бъде оправдано. Принцип 2 (b) (v) се отнася, както до общ иск срещу обида и клевета от името на членовете на групата, и така до искове на хора, които твърдят, че са непряко засегнати. Отделните членове на групата могат да водят дела единствено когато са лично назовани и пряко засегнати.

Някои държави се опитват да оправдаят законодателството относно обидата и клевета, особено това от наказателен характер, на основание защитата на обществени интереси, различни от доброто име, като опазването на обществения ред или национална сигурност, или приятелските отношения с други държави. Тъй като законодателството относно обидата и клеветата не е точно и изрично създадено за защитата на тези интереси, то не отговаря на изискването за необходимост на теста за ограниченията на правото на изразяване, изложен в Принцип 1.3. Такива интереси, когато са легитимни, трябва да бъдат защитени от специално създадени за тази цел закони.

Принцип 3: Обида и клевета на обществени институции

На обществени институции от всякакъв вид — включително органи, които представляват част от законодателната, изпълнителната или съдебната власт на управлението, или по друг начин изпълняват обществени функции — трябва да бъде забранено въобще да завеждат искове срещу обида и клевета.

Коментар на Принцип 3

Върховните национални съдилища в някои страни са ограничили възможността на публичната власт, включително изборните органи, държавните предприятия и дори политическите партии да завежда искове срещу обида и клевета. Това е признание на важното значение за демокрацията на откритата критика срещу правителството и публичната власт, на тесния и публичен характер на добро име, което тези органи имат, и широките средства, с които разполага публичната власт, за да се защити срещу подобна критика. При прилагането на този Принцип трябва да се има предвид международната тенденция за разширяване на обхвата на тази забрана, включваща все по-голям кръг от обществени институции.

ЧАСТ 2 Наказателно преследване при обида и клеветата

Принцип 4: Наказателно преследване при обида и клеветата

(a) Всички наказателни закони срещу обидата или клеветата трябва да бъдат забранени и заменени, където е необходимо, с подходящи граждански закони за търсенето на отговорност за обида или клевета. В онези страни, където все още съществуват наказателни закони срещу обида или клевета, трябва да бъдат предприети стъпки за прогресивното прилагане на този Принцип.

(b) Признавайки факта, че в много държави наказателните закони относно обида и клевета са основно средство за защита от неоснователно засягане на доброто име, би било уместно предприемането на незабавни мерки за осигуряването на пълното съобразяване на наказателните закони срещу обида и клевета със следните изисквания:

- i. никой не трябва да бъде осъден за обида или клевета в наказателно производство, освен ако страната, твърдяща че е засегната от обидата и клеветата, докаже несъмнено съществуването на всички елементи на престъплението, посочени по-долу;
- ii. няма извършване на престъпленията “обида” или “клевета” освен ако бъде доказано, че оспорените изявления са неверни, че са били направени с реалното съзнание, че са неверни, или е проявена небрежност по отношение на това дали са верни и не, както и че са направени с конкретното намерение да причинят вреда на страната, която твърди, че е пострадала от обидата или клеветата;
- iii. публичните власти, в това число полицията и прокуратурата, не трябва да взимат участие в образуването или наказателното преследване на случаи на обида или клевета, независимо от статута на страната, твърдяща, че е пострадала от обидата или клеветата, дори ако същата е висш държавен служител;

- iv. лишаването от свобода, условното лишаване от свобода и условното лишаване от право на изразяване чрез някоя медия или от практикуването на журналистическа професия или някоя друга професия, прекалено високите глоби или други тежки наказания не трябва никога да съществуват като санкция за нарушение на законодателството относно обидата и клевета, без значение колко явно или язвително е било обидното или клеветническото изявление.

Коментар на Принцип 4

Инкриминирането на определена дейност говори за ясен интерес на държавата от контролиране на дейността и е проява на определена социална критична оценка по отношение на нея. Признавайки това, международните съдилища са подчертали необходимостта държавите да ограничат използването на наказателни средства за защита при засягане на основни права. Защитата на нечие добро име в много страни се третира основно и изключително като въпрос от личен интерес и практиката сочи, че инкриминирането на обиждащи и клеветнически изявления не е необходимо за осигуряването на адекватна защита за доброто име.

В много страни се злоупотребява с наказателното законодателство относно обида и клевета от страна на властимащите с цел ограничаване на критиката и затрудняване на обществения дебат. Заплахата от сериозни наказания, особено лишаването от свобода, има сериозен възпиращ ефект върху свободата на изразяване.

Такива наказания определено не могат да бъдат оправдани, особено по отношение на адекватността на ненаказателните санкции при обезщетяването на вредите, причинени на доброто име на индивидите. Винаги съществува възможност за злоупотреба с наказателното законодателство относно обида и клевета, дори в страните, където обикновено те се прилагат по умерен начин. Незаконността на използването на наказателното законодателство за обида и клевета за поддържане на обществения ред или за защита на други обществени интереси, вече беше отбелязана. Поради тези причини, наказателното законодателство относно обида и клевета трябва да бъде отменено.

В същото време, в много страни се констатира, че наказателното законодателство относно обидата и клеветата все още е основното средство срещу неоснователно засягане на доброто име. За да се намали възможността от злоупотреба или неоснователни ограничения на свободата на изразяване на практика, е необходимо да бъдат предприети незабавни мерки за осигуряване съобразяването на тези закони с четирите изисквания, изброени в точка (b). Презумпцията за невинност, основен принцип на наказателното право, изисква страната, която образува наказателното производство, да докаже всички елементи на състава на престъплението. Неистинността на изявлението и необходимата форма на вина са елементи на състава на престъплението обида и клевета⁸. Основание за третото условие е честата злоупотреба от страна на обществени служители с наказателните закони относно обидата и клеветата, включително използването на държавни средства за образуването на дела, както и основно личния характер на защитата на нечие добро име. Четвъртото условие произтича от изискването санкциите да бъдат пропорционални и да не причиняват възпиращ ефект по отношение на бъдещо изразяване.

⁸ Неистинността на изявлението не е елемент от състава на престъплението обида според българския Наказателен кодекс (бел. Ред.)

ЧАСТ 3 Гражданско законодателство по отношение на обида и клевета

Принцип 5: Процедура

(a) Подаването на иск за обида или клевета трябва да бъде ограничено със срок, който, освен в изключителни случаи, не трябва да бъде по-дълъг от една година от датата на изявлението.

(b) Съдилищата са отговорни производството за обида и клевета да бъде водено във всички негови фази в разумни срокове, за да се намали негативното въздействие на забавянето върху свободата на изразяване. В същото време, делата не трябва при никакви обстоятелства да бъдат разглеждани със скорост, която би лишила ответниците от възможност да подготвят своята защита.

Коментар на Принцип 5

Даването възможност за образуване на дела дълго след като е направено изявлението възпрепятства възможността на замесените лица да подготвят подходяща защита. Винаги неоснователно проточилите се дела имат възпиращ ефект върху свободата на изразяване на ответниците, като и върху възможността на ищците да получат навреме адекватно обезщетение. В същото време, в някои правни системи законът предвижда кратък срок за извършване на действия от страните в делата по обида или клевета. Освен всичко друго това води до невъзможност на ответниците да подготвят подходяща защита. Проблемът се влошава допълнително - особено по отношение на представянето на доказателства — когато ответниците са разчитали на конфиденциален източник на информация, който те не желаят да разкрият пред съда.

Принцип 6: Защита на източниците

(a) Журналистите или другите лица, които получават информация от конфиденциални източници с намерение да я разгласят в обществен интерес, имат правото да не разкриват самоличността на техните конфиденциални източници. При никакви обстоятелства не трябва да бъде отменяно или ограничавано това право по повод на делата за обида или клевета.

(b) Онези, които попадат в обсега на този Принцип, не трябва да бъдат подлагани на каквото и да е увреждане по повод на делата за обида или клевета само поради това, че са отказали да разкрият самоличността на конфиденциалния източник.

Коментар на принцип 6

Добре установено е, че гарантирането на свободата на изразяване дава право на журналистите и на другите лица, които разгласяват информация в обществен интерес, да откажат разкриването на самоличността на конфиденциалния източник. Този Принцип просто прилага това право по отношение на законодателството относно обидата и клеветата. Дори когато индивидите откажат да разкрият конфиденциалните източници, те могат да представят доказателства за съществуването на тези източници в съда. При разглеждане на фактите съдията трябва да прецени каква тежест да бъде дадена на това доказателство.

Принцип 7: Доказване на истинността на твърдението

- (a) Установяването на верността на изявлението винаги трябва да води до освобождаването на ответника от всякаква отговорност.⁹
- (b) В случаите, отнасящи се до изявления от обществен интерес¹⁰, ищецът трябва да носи тежест да докаже неистинността на тези изявления или намеци, за които се твърди, че са обидни или клеветнически.
- (c) Трябва да бъде ревизирана практиката неразумно да се ограничава възможността на ответниците да установят истинността на своите твърдения.

Коментар на принцип 7

Първата част на този принцип е намерила вече своето отражение в законодателството по отношение на обидата и клеветата на много държави. Тя произтича от основната идея, че разгласяването на верни изявления не трябва да дава основание за образуване на дела, тъй като никой не може да защитава добро име, което той, първо, не заслужава. Както вече беше посочено, тези Принципи не изключват възможността за подаване на искове по отношение на други неща, като защитата на личния живот. В някои правни системи, например, законите по отношение защитата на личния живот, поставят някои ограничения върху огласяването на информацията относно наложени присъди в миналото.

Част (b) на този Принцип цели да отговори на традиционното правило в много правни системи, съгласно което изявленията, съдържащи обида или клевета, се приемат за неверни и верността на тези изявления трябва да бъдат доказана от ответника. В няколко конституционни дела, обаче, беше прието, че това правило поставя неразумно върху ответника доказателствената тежест, особено по отношение на изявления по въпроси от обществен интерес, тъй като то има възпиращ ефект върху свободата на изразяване.

⁹ Виж също Принцип 9 по отношение на разумната публикация.

¹⁰ В тези Принципи изразът “въпрос от обществено значение” има широко значение и обхваща всички въпроси от легитимен обществен интерес. Той включва, но не единствено, всички клонове на управлението — и, по-конкретно, въпросите, отнасящи се до обществените фигури и длъжностните лица — политика, обществено здраве и безопасност, правоприлагане и правосъдие, потребителските и социалните интереси, околна среда, въпроси на икономиката, упражняването на властта, изкуство и култура. Изразът, обаче, не включва изключително частни въпроси, в които интересът на членовете на обществото, ако съществува такъв, е само злободневен или сензационен.

Коментар на принцип 7 (продължение)

В някои правни системи определени правила ограничават възможността на ответниците да докажат верността на своите твърдения. В случаи, че бъдат осъдени, ответниците са принудени да плащат обезщетение за допълнителни вреди само поради това че не са успели да докажат, че изявленията им са били верни, без значение какви са били причините, заради които не са ги доказали. Това може неоправдано да възпира ответниците от представяне на доказателства, дори когато изявленията са действително верни, поради страх, че техните доказателства могат да се окажат недостатъчни. По подобен начин, всички правила, които забраняват представянето в делата срещу обида и клевета на доказателства, които в нормалните случаи биха били допустими, възпрепятстват неоправдано възможността на ответниците да докажат верността на техните изявления. Примери за това е недопускането на ответника да представи доказателства за минали присъди на ищеца или други факти от миналото.

Принцип 8: Държавни служители

Законодателството относно обидата и клеветата не трябва при никакви обстоятелства да осигурява специална защита по отношение на държавните служители, независимо от техния ранг или статус. Този принцип се отнася до начина, по който се подават и разглеждат жалбите, до прилаганите стандарти при определянето на отговорността на ответника и до наказанията, които могат да бъдат наложени.

Коментар на принцип 8

В много правни системи законодателството относно обидата и клеветата предоставя по-голяма защита на някои държавни служители в сравнение с обикновените граждани. Примери за такава привилегия са съдействието, което държавата оказва при образуването на производство относно обида или клевета, по-високите стандарти на защита на доброто име на държавните служители и по-високите наказания за ответниците, които са ги обидили или оклеветили. Международното право вече категорично е приело, че тези служители трябва да толерират повече, а не по-малко, критиката. Без съмнение, специалната защита на държавните служители е в нарушение на това правило.

Принцип 9: Основателно разгласяване

Дори когато се установи, че изявлението, засягащо въпрос от обществен интерес е невярно, ответниците трябва да се ползват от защита за основателно разгласяване. Тази защита съществува в случаите, когато ответникът, с оглед позицията, в която се е намирал, основателно при дадените обстоятелства е разпространил материала по начина и формата, в която той или тя са го направили. При определянето дали разпространението е било основателно в конкретния случай съдът трябва да вземе предвид важността на свободата на изразяване по отношение на въпросите от

обществен интерес и правото на обществото да получи навременна информация, отнасяща се до тези въпроси.

Коментар на Принцип 9

Нарастващ брой правни системи признават “основателността” по отношение на защита или аналогична защита, основана на идеята за “дължима грижа” или “добра воля”, поради суровия характер на традиционното правило в някои правни системи, според което ответниците са отговорни при разгласяването на неверни изявления, или изявления, които е невъзможно да бъдат доказани, че са верни. Това традиционно правило е особено несправедливо по отношение на медиите, които имат задължение да задоволят правото на обществото на информация и често пъти не могат да се забавят, за да се уверят във верността на всеки един твърдян факт преди публикуването или излъчването на материала. Дори най-добрите журналисти правят неволни грешки и даването на открита възможност за тяхното наказване за всяко невярно твърдение би попречило на обществения интерес за получаването на навременна информация. По-подходящ баланс между правото на свобода на изразяване и доброто име е даването на защита на тези, които са действали основателно и предоставяне на възможност на ишците да водят дела срещу онези, които не са направили това. В нормалните случаи съобразяването на дейността на медиите с приети професионални стандарти ще отговори на теста за основателност.

Принцип 10: Изразяване на мнение

- (a) Никой не може да бъде отговорен по законодателството относно обидата и клеветата за изразяване на мнение.
- (b) Мнение е изявление, което или
 - i. не съдържа факти, чиято неверност може да бъдат доказана; или
 - ii. при конкретните обстоятелства, включително и използвания език (като реторика, хипербола, сатира или шега), не може разумно да бъде приемано като разкриващо действителни факти.

Коментар на Принцип 10

Точният стандарт, приложим в делата срещу обида и клеветата, които включват изразяването на мнения — или ценностни съждения, както още се наричат последните — е все още в процес на формулиране, но правото ясно определя, че мненията заслужават по-висока степен на защита. В някои правни системи, се предоставя абсолютна защита на мненията, на основание абсолютното право на мнение. Твърде субективният характер на определянето дали мнението е “оправдано” също подкрепя съществуването на абсолютната защита.

Коментар на Принцип 10 (продължение)

На пръв поглед някои изявления могат да изглеждат като съдържащи факти, но, поради езика или контекста, би било неоснователно да бъдат разглеждани по този начин. Риторични средства като хиперболата, сатирата или шегата са красноречиви примери за това. Следователно, за целите на законодателството относно обидата и клеветата е

необходимо мненията да бъдат определени по начин, даващ гаранции, че се възприема действителното, а не просто повърхностното значение.

Принцип 11: Освобождение от отговорност

(а) За някои видове изявления не трябва да се носи отговорност по законодателството относно обидата и клеветата. Като минимум, такива трябва да бъдат:

- i. изявления, направени по време на производството пред законодателни органи, в това число направени от членове, които са изборно излъчени, както при публичен дебат, така и в комисии, и от свидетели, призовани да дадат показания пред законодателни комисии;
- ii. изявления, направени по време на производството пред местните власти от членове на тези власти;
- iii. изявления, направени по време на която и да е фаза от съдебното производство (включително при първоначални действия и в предварителното производство) от всеки, който е пряк участник в това производство (включително съдия, страните, свидетелите, процесуалния защитник и членовете на журито) доколкото това изявление е свързано по някакъв начин със съдебното производство;
- iv. изявления, направени пред орган, чиято основна функция е да разследва или събира сведения за нарушения на правата на човека, включително комисии за установяване на истината;
- v. всеки документ, за чието огласяване има нареждане от страна на законодателен орган;
- vi. достоверна и точна информация за материал, посочен в точки (i) - (v) по-горе; и
- vii. достоверна и точна информация за материал, в случаите когато официалният характер на този материал оправдава разгласяването на описанието, като официалната документация, издавана от орган, провеждащ обществено

разследване, от чуждестранен съд или законодателен орган, или от международни организации.

(b) За определени видове изявления не трябва да се носи отговорност, освен ако е възможно да се докаже, че са направени злонамерено, в смисъл на недобросъвестност или омраза. Тук трябва да се имат предвид изявленията, направени при изпълнението на съдебно, морално или социално задължение или интерес.

Коментар на Принцип 11

Широко се приема, че при определени случаи, хората трябва да могат, поради обществения интерес, да говорят свободно, без страх или риск, че може да бъдат изправени пред съд да отговарят за онова, което са казали. В обикновените случаи, за изявленията, посочени в точки (a)(i)-(v) на този Принцип, не се носи отговорност за обида и клевета. Особено важно е вестниците и други такива да имат също възможност да предоставят на обществото справедливи и точни информации за тези изявления и документи, както и за някои други официални материали, дори когато авторите не са защитени.

В други случаи, определени изявления, които авторът има задължение или особен интерес да направи, са защитени, освен в случаите, когато са направени злонамерено. Международната тенденция в това отношение е да се прави все по-широко тълкуване на обхвата на тази защита като се отдава особено значение на свободата на изразяване в тези случаи.

Принцип 12: Обхват на отговорността

(a) Никой не трябва да отговаря за обидата и клевета за изявления, на които той или тя не е автор, редактор или издател и в случаите, когато той или тя не са знаели или няма причини да се вярва, че са допринесли за разпространението на обидните или клеветнически изявления.

(b) Организации, чиято единствена функция по отношение на конкретни изявления е ограничена в предоставянето на технически достъп до Интернет, в преноса на информация по Интернет или съхранението на целия обем или част на уебстраница, не трябва да носят никаква отговорност във връзка с тези изявления, освен в случаи, когато може да се докаже, че те също споделят съответното изявление. Въпреки това, може да се изиска от тези организации да предприемат подходящи действия за предотвратяването на следващо разпространение на това изявление, по силата на временна или постоянна забрана, отговаряща на условията, посочени съответно в Принцип 16 или 17.

Коментар на Принцип 12

Голям брой хора могат да вземат участие в разпространението на обидно или клеветническо изявление. Лицата, които не са участвали в създаването или разгласяването на това изявление и които не са имали причина да вярват, че то е обидно или клеветническо, като например телеграфните или новинарски агенции или търговски разпространители, не трябва да носят отговорност за това изявление.

Организациите, посочени в точка (b) на този Принцип и по-конкретно Доставчиците на Интернет услуги (ДИУ), се различават по няколко важни аспекта от лицата, определяни като издатели в някои законодателства по отношение на обидата и клеветата. Така например, те нямат пряка връзка с изявленията, чието разпространение улесняват, и поради това не може да се приеме, че защитават или подкрепят тези изявления по смисъла на законодателствата, където рискуват да понесат отговорност за това. Ако те като издатели са подложени на някакъв режим на отговорност, те имат възможност просто да свалят изявлението от Интернет веднага щом някой го оспори или заплаши със завеждане на дело, независимо от законността или качеството на това оспорване. В някои държави, ДИУ са изключени от отговорност за обидни или клеветнически изявления, за да се попречи на силни личности и/или корпорации да цензурират ефективно Интернет чрез предявяване на описаните по-горе претенции.

ЧАСТ 4 Средства за съдебна защита

Бележка за средствата за съдебна защита

Средствата за съдебна защита или санкциите, които не са пропорционални, могат сериозно да ограничат свободния обмен на информация и идеи. В резултат на това, днес е добре установено правилото, че средствата за съдебна защита или санкциите, трябва да бъдат подложени на подробно разглеждане с оглед въпроса, доколко ограничават свободата на изразяване.

Принцип 13: Роля на средствата за съдебна защита

(a) Не може да бъдат наложени задължителни или принудителни средства за съдебна защита срещу обида или клевета по отношение на изявление, за което не е било установено при прилагането на горните принципи, че е обидно или клеветническо.

(b) Основната цел при предоставянето на средства за съдебна защита срещу обидни или клеветнически изявления трябва да бъде поправянето на вредата, която е нанесена на доброто име на ищеца, а не наказването на отговорното лице за огласяването на изявлението.

(с) При използването на средства за съдебна защита трябва да бъдат взети предвид други механизми — включително доброволни или саморегулиращи се системи — които се използват за ограничаване на вредата върху доброто име на ищеца, причинена от обидното и клеветническо изявление. Внимание също така трябва да бъде отделено на причините за неуспешно използване от ищеца на такива механизми за ограничаването на вредата на неговото добро име.

Коментар на Принцип 13

Законът не трябва да задължава хората да предприемат действия или да използват други средства за съдебна защита, освен ако бъдат намерени за отговорни за огласяването на обидни или клеветнически изявления, в съответствие с горните принципи. Това не означава, че вестниците или други такива не могат да предприемат действия, например, на доброволни или саморегулиращи се начала, по отношение на жалбата, че техните изявления са причинили увреждане на доброто име.

Свободата на изразяване изисква целта на средството за съдебна защита срещу обидни или клеветнически изявления да бъде ограничена във всички, освен в най-изключителни случаи, до поправянето на непосредствената вреда, причинена на доброто име на лицето/лицата, които са били обидени или оклеветени. Използването на средствата за съдебна защита за някоя друга цел би имало недопустим възпиращ ефект върху свободата на изразяване, който не може да бъде оправдан като необходим в демократичното общество.

Общ принцип на правото е, че ищите в гражданските дела имат задължение да ограничат вредата. По отношение на законодателството относно обида или клевета това означава, че ищите трябва да се възползват от всички възможни съществуващи механизми, като описаните в точка (с) на този Принцип, които могат да поправят или ограничат вредата, причинена на тяхното добро име.

Принцип 14: Нематериални средства за съдебна защита

Съдилищата трябва да използват приоритетно съществуващите нематериални средства за поправяне на вредите на доброто име, причинени в резултат на обидни или клеветнически изявления.

Коментар на Принцип 14

Частта, отнасяща се до “необходимостта”, в теста за ограничаване на свободата на изразяване, изключва използването на някои ограничения, в случаите когато съществуват ефективни алтернативни средства, които имат по-малък възпиращ ефект. Нематериалните средства за съдебна защита често имат по-малко въздействие върху свободния обмен на информация и идеи отколкото материалните, като в същото време могат да бъдат ефективни средства за поправяне на вредите, причинени на доброто име на хората. Следователно, тези средства за съдебна защита трябва да бъдат приоритетно използвани.

Отделните правни системи трябва да съдържат различни достъпни средства за съдебна защита, които са с по-малък възпиращ ефект от паричните обезщетения. Такива могат да бъдат извинението, поправката и/или отговора или публикуването на решението, което постановява, че изявленията са обидни или клеветнически.

Принцип 15: Парични обезщетения

- (a) Паричните обезщетения трябва да бъдат присъждани в случаите, когато непаричните обезщетения не са достатъчни за поправяне на вредата, причинена от обидни или клеветнически изявления.
- (b) При определяне на размера на паричните обезщетения трябва да бъде взет под внимание, заедно с другите неща, и възможният възпиращ ефект на обезщетението върху свободата на изразяване. Паричните обезщетения не трябва да бъдат непропорционални на причинената вреда, като трябва да бъдат взети предвид непаричните средства за съдебна защита и размерът на обезщетенията, присъдени за други граждански вреди.
- (c) Обезщетението за действително претърпени парични или други имуществени вреди, причинени от обидно или клеветническо изявление, трябва да бъде присъдено само когато тази загуба е конкретно доказана.
- (d) Размерът на обезщетението, което може да бъде присъдено за неимуществени вреди на доброто име — което означава, вреди, чиято парична равностойност не може да бъде определена — трябва да бъде ограничен от определен таван. Този максимум трябва да бъде присъждан само в най-сериозните случаи.
- (e) Паричните обезщетения, които надвишават вредата на доброто име, трябва да бъдат считани като особено изключителни мерки, които следва да бъдат вземани в случаите, когато ищецът е доказал, че ответникът е действал със съзнание за неверността на изявлението и с конкретно намерение да причини вреда на ищеца.

Принцип 16: Временни забрани

- (a) Забраните по отношение на обидата или клеветата не трябва да бъдат налагани преди огласяването като форма на предварително ограничение.
- (b) Преди пълното разглеждане на фактите не трябва да бъдат налагани временните забрани за предстоящо огласяване освен чрез съдебна заповед и в много изключителни случаи, когато всички по-долни условия са спазени:
- i. ищецът може да докаже, че ако това изявление бъде направено, той или тя ще претърпят непоправима вреда, която не може да бъде поправена след това чрез средство за съдебна защита;
 - ii. ищецът може да демонстрира действителен изглед за успех, включващ доказателство:
 - че несъмнено изявлението е оклеветяващо; и
 - че всяка възможна защита е очевидно неоснователна.

Коментар по Принцип 16

Временните забрани представляват крайна ограничителна мярка по отношение на свободата на изразяване. Когато биват налагани преди огласяването, те са форма на предварително ограничение, която е напълно забранена съгласно някои международни инструменти по правата на човека. Дори когато се прилагат след официалното огласяване, те трябва да бъдат налагани изключително рядко и само когато обстоятелствата абсолютно го налагат. Така например, когато ответникът представи доказателство в своя защита, това обикновено трябва да бъде достатъчно, за да се докаже, че защитата не е явно необоснована и по този начин искането за забрана да бъде обречено на неуспех.

Принцип 17: Постоянни забрани

Постоянни забрани не трябва никога да бъдат предприемани освен чрез заповед на съда и след пълно и справедливо разглеждане на фактите по делото. Прилагането на постоянните забрани трябва да бъде ограничено до определени изявления, които са намерени за обидни или клеветнически и до определени хора, за които е доказано, че са отговорни за огласяването на тези изявления. Самият ответник трябва да реши как да не допуска друго огласяване, например, чрез премахването на тези конкретни изявления от дадена книга.

Принцип 18: Съдебни разноски

При присъждането на разноски на ищците и ответниците съдът трябва да обърне особено внимание на възможния ефект от решението върху свободата на изразяване.

Коментар на Принцип 18

Воденето на дела за клевета стана все по-сложно в много правни системи и защитата по тези дела може да бъде изключително скъпа. В някои дела, съдебните разноски, присъдени на успешните ответници покрива само малка част от действителните разноски на защитата. Това може сериозно да попречи на публикуване на информация от обществен интерес.

Принцип 19: Недобросъвестни ищци

Ответниците трябва да имат ефективно средство за съдебна защита в случаите, когато ищците завеждат явно неоснователни иски с намерение да окажат възпиращ ефект върху свободата на изразяване, вместо да търсят реабилитация на доброто си име.

Коментар по принцип 19

В някои случаи, богати или политически силни личности и корпорации завеждат дела за обида или клевета, дори когато нямат изгледи за успех, опитвайки се да възпрепятстват медийната критика по отношение на своите действия. Ответниците трябва да разполагат с някои правни средства за противодействие срещу този тип поведение.

Правната система ще определя конкретното средство за съдебна защита, но възможните средства трябва да включват правото на водене на дело за злоупотреба с гражданския процес и/или съществуването на процесуален механизъм за отхвърляне на такава жалба в началната фаза на производството, освен ако ищецът успее да докаже своята възможност да спечели.

ПРИЛОЖЕНИЕ А

УЧАСТНИЦИ НА МЕЖДУНАРОДНАТА РАБОТНАТА СРЕЩА ПО СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ И КЛЕВЕТА

Лондон, 29 февруари — 1 Март, 2000

Следните експерти участваха в работната среща, която формулира тези Принципи като частни лица. Организацияте и професионалните сдружения са изредени единствено за целите на идентифицирането.

Весна Алабурич	Адвокат, специалист по медийно право, Загреб, Република Хърватска
Кевин Бойл	Член на изпълнителния комитет на АРТИКЪЛ 19, Професор по право и директор на центъра по права на човека, Университет Есекс, Колчестър, Великобритания
Орли Брегу	Адвокат, специалист по медийно право, Париж, Франция
Парам Кумарасвами	Член на международния съвет на АРТИКЪЛ 19 и Специален репортер на Комисията на ООН по правата човека за независимост на съдиите и юристите, Куала Лампур, Малайзия
Хелън Дарбишър	Директор на програма по медийно право, Мрежа по конституционно право и политика и програма “Медии”, Институт “Отворено общество”, Будапеща, Унгария
Тунде Фагбхулу	Адвокат и директор на правни изследвания, Медия Райтс Адженда, Лагос, Нигерия
Уенди Харис	юрист, специалист по конституционно право и законодателството относно обидата и клеветата, член на адвокатския колектив на Виктория, Мелбърн, Австралия
Фиона Харисън	Шеф на програмата за Европа, АРТИКЪЛ 19, Лондон, Великобритания
Пол Хофман	Член на международния съвет на АРТИКЪЛ 19 и адвокат по дела за клевета, хоноруван професор по обида и клевета и право на свобода на изразяване, Юридически факултет на университета Лойола, Лос Анджелис, САЩ
Улрих Карпен	Професор по конституционно и административно право, Хамбургски университет, Германия
Жилбер Маркус	Адвокат при Върховния съд на Южна Африка, Йоханесбург, Южна Африка
Мари МакГонагъл	Доцент по право, Юридически факултет, Национален университет на Ирландия, Галуей, Ирландия
Тоби Мендел	Шеф на правната програма, АРТИКЪЛ 19, Лондон, Великобритания
Андрю Пудефат	Изпълнителен директор, АРТИКЪЛ 19, Лондон, Великобритания
Еван Рут	Правен служител, АРТИКЪЛ 19, Лондон, Великобритания
Малкъм Сمارт	Член на международния съвет на Артикъл 19 и програмен директор, Хюман Райтс Уоч, Ню Йорк, САЩ
Вилем Ван Манем	Юрист, Амстердам, Холандия
Щайнгрим Воланд	Юрист и съветник на Норвежки прес-организации, Осло, Норвегия